

tään istuu teoksen tiukan kristilliseen kosmologiaan). Tapahtumien varrella tarjoillaan myös runsaasti erinäköisiä tietoiskuja keskiaikaisen Venäjän elämästä, jotteivät Arsenin agoniat pääse pitkästyttämään.

Venäjällä on jo pitkään ollut esillä kysymys ”positiivisista sankareista” kirjallisuudessa, joille on taas alkanut olla sosiaalista kysyntää. Ljudmila Ulitskaja tarjoi oman näkemysensä tästä *Daniel Štain* -romaanissaan. Vodolazkin tarjoilee *Lavrissa* positiivisesta sankarista oman, tietyllä tapaa paljon piparkakku-maisemman versionsa. Yleensä tosin henkilöahmot kiinnostavat eniten niitä lukijoita, joita itse kirjallisuus kiinnostaa vähiten. Tästä huolimatta teoksen päähenkilöä Arsenia kovin inhimillisine ja kovin kristillisine kärsimyksi-neen on syytä pitää *Lavr*in ehkä onnistuneimpana piirteenä. Sen välittäminen lukijalle saakka tuntuu olevan Vodolazkinin pääprioriteetti, jota silmällä pitäen hän alentaa jatkuvasti teoksen rimaa keskivertolukijan edessä, mistä teos kärsii auttamattomasti. *Lavr* vilisee hellyttävän banaaleja elämänviisauksia (”kaikki riippuu rakkautesi voimasta”) eivätkä *Pikku Prinssi* -sitaatit (”ihminen on vastuussa niistä jotka hän on kesyttänyt”) ainakaan auta asiaa. Pikkusievä syntaksi alkaa puuduttaa jo parin sivun jälkeen. Romanin rakenteesta puuttuvat ainoastaan saippuamainokset välistä. Tuntuu kuin *Lavr* olisi tehty mittatilaustyönä miellyttämään nykyvenäläistä lukijaa. Se ei haasta lukijaansa millään tasolla eikä tarjoile ainuttakaan omaperäistä sanankäännettä tai ajatusta, jota ei olisi pureskeltu jo muutama kertaan liikaa. Niinpä teoksen huippumenestys ei tulekaan yllätyksenä.

Lavr ei tunnu pystyvän päättämään mihin kirjallisuuden kulmaan se kuuluu. Ambitioiltaan ja kompleksisuudeltaan se yrittää

selkeästi painia korkeakirjallisuuden sarjassa, mutta esitystapansa ja sisältönsä osalta keimailee keskivertolukijan kanssa. Kaikki olisi vielä hyvin, ellei Vodolazkin (kuten Ulitskaja, Mihail Šiškin yms.) ottaisi itseään niin mahdoll-toman vakavasti. Kevyemmällä otteella voisi keskinkertaisuuden-kin antaa kevyemmin anteeksi. Tällaisenaan *Lavr* on kuitenkin joko laadukasta populaarikirjallisuutta tai kovin keskinkertaista korkeakirjallisuutta (kuten Ulitskaja, Šiškin yms.), niin muodollisia ja hankalasti rajattavia kuin kyseiset kategoriat ovatkin. Vodolazkinille itselleen niiden luulisi olevan kuitenkin täysin yhdentekeviä, kunhan romaanin kristillinen sanoma kantautuu lukijoille saakka. Tässä *Lavr* on ainakin onnistunut erinomaisesti.

*Lavr*ia voisi ehkä parhaiten tarkastella osana suurta venäläistä populaarikirjallisuuden traditiota (josta Pasternakin surullisen kuuluisa *Tohtori Živago* on ilmeisimpiä esimerkkejä), missä mukaansatempaavan melodramaattisen juonen varjolla syötetään lukijalle milloin mitäkin yleisinhimillistä sanomaa. Sääli ettei tarkoitus pyhitä keinoja. Mutta ne, jotka etsivät kirjallisuudesta ennen kaikkea paria humaania ajatusta per sivu, löytävänevät *Lavr*ista kaiken tarvitsemansa. Kirjailija ja kriitikko Pavel Basinski ehti jo paatoksellisesti julistaa Vodolazkinin kirjoittaneen syvällisesti venäläisen romaanin. Tällä kevyen orientalistisella iskulauseella romaani kolahtaa varmaan ulkomaalaisellekin lukijalle.

Mika Mihail Pylsy

Monensuuntaista kansalaisliikettä VIE-alueella

Kerstin Jakobsson & Steven Saxonberg (eds): *Beyond NGO-ization. The Development of Social Movements in Central and Eastern Europe*. Farnham & Burlington: Ashgate, 2013. ISBN: 9781409442226

Esipuhe alkaa aika harvoin kiitoksilla runsaista resursseista. Panostus on tuottanut myös tulosta, sillä käsillä on aineistollisesti rikas ja teoreettisesti haastava kokoelma. Antologiassa asetetaan yhdessä ja erikseen kritiikin kohteeksi läntisessä tutkimuksessa tutut väitteet osallistumisen vähäisyydestä ja lamaannuksesta, pessimismistä, kyynisyydestä tai poliittisen luottamuksen puutteesta. Taustalla näissä läntisissä arvioissa on tietysti sosialismin murentumisesta seurannut liberaalin demokratian voittokulku, jota 1990-luvulla suoranaisesti juhlittiin. Globaalisti katsoen enemmistön maailman valtioista piti nyt olla aidosti

demokraattisia regiimejä, joille tunnusomaista olisi elävä kansalaisyhteiskunta. 2000-luvulla euforia väistyi, koska poliittinen uudistuminen ei edennytkään suuntaan, johon lännessä oli viittoiltu. Samanaikaisesti itään virrannut kansainvälinen rahoitus hiipui.

Kirjan keskiössä on sosiaalisten liikkeiden kansalaisjärjestöjen muodostuminen, joka on usein nähty aktivismin tuhosiksi. Kymmenen artikkelia, joita täydentävät johdanto- ja yhteenvetokappaleet, esittelevät ja analysoivat siirtymäkautta ja nykyhetkeä Puolassa, Unkarissa, Tšekissä sekä Serbiassa ja Bosnia-Hertsegovinassa, lopulta myös Ukrainassa ja Venäjällä. Suuri osa kirjoittajista on alun perin näiltä alueilta, mutta joukossa on tutkijoita myös Britanniasta, Yhdysvalloista, Saksasta ja Ruotsista. Useat ensiksi mainituista työskentelevät parhaillaan län-

nessä, mutta myös kaksisuuntaisuutta on havaittavissa, sillä jotkut läntiset tutkijat löytyvät nyt jostain itäisestä instituutista. Keskeinen yksikkö näyttää olevan Södertörnin yliopisto ja sen CBEES – Centre for Baltic and East European Studies. Taustalla on sarja seminaareja ja projekteja, jotka ovat tuoneet yhteen sekä vartuneita että nuoria tutkijoita niin yhteiskunta- kuin kulttuuritieteistäänkin.

Kerstin Jacobssonin ja Steven Saxonbergin työstämässä johdannossa hahmotellaan eri kausia: jälki-socialismia, transitiokautta ja Euroopan Unioniin liittymistä sekä lopulta liittymisen jälkeistä aikaa. Yhtä lukuun ottamatta artikkelit nojaavat uuteen empiiriseen tutkimukseen. Sosiaalisia liikkeitä koskevat määritelmät ovat moninaisia, mutta johdannossa niitä lähestytään laveassa mielessä: sosiaaliset liikkeet ovat ryhmiä, jotka osallistuvat erilaisiin kollektiivisiin toimiin saavuttaakseen päämääränsä. Ne pyrkivät muutokseen – tai sitten *status quo*on, jopa paluuseen entisiin aikoihin – vaikuttamalla poliittikkoihin ja/tai identiteetteihin, arvoihin ja käsityksiin.

Artikkelien käyttämä empiria koostuu kyselyistä, haastatteluisista, havainnoinnista ja monesti myös web-aineistoista. Kirjassa pyritään hahmottelemaan Itä- ja Keski-Euroopalle tyypillistä osallistumista, jonka varassa olisi mahdollista arvioida uudelleen väitteitä lamaanuksesta ja kansalaisjärjestöjen muotoutumiseen liittyistä ei-tarkoitetuista seurauksista, aktivismin heikkeneemisestä ja ammatillistumisesta. Lähestymistavoissa korostuvat tavanomaiset sosiaalisten liikkeiden käsitteet (kansalaisyhteiskunta, haastava toiminta, ko-optaatio, lobbaus, mielenosoitukset, vetoamukset, verkostot, ruohonjuuritasa, mahdollisuusrakenteet, resurssien mobilisaatio, strategiat, taktiikat) sekä Itä- ja Keski-Eu-

roopan aluetutkimusta hallinneet kysymykset (ulkomaiset rahoittajat, riippuvuus rahoittajista, palvelutuotanto, suuntautuminen kansainvälisten rahoittajien ohjelmien, ei-paikallisten ongelmien työstämiseen). ”Ulkomaisista agenteista” ei kuitenkaan ole vielä puhetta.

Erityisiksi ja uusiksi kirjan lähestymistavat tekee se, että ne pyrkivät arvioimaan uudelleen tunnettuja ja tunnustettuja sosiaalisten liikkeiden yhdysvaltalaisia ja länsieurooppalaisia teoreetikkoja. Pääasiallinen tausta, jota vasten kirjan artikkelit peilaavat aineistoaan, rakentuu Sidney Tarrowin työille. Tarrow julkaisi 1990-luvulla keskeisiä teoksia ja oppikirjoja, jotka tarkastelivat toiminnan ja rakenteiden yhteisdynamiikkaa korostamalla niiden poliittista ympäristöä eli regiimiä. Näin keskiöön nousivat tilaisuusrakenteet, joiden muuttumisen odotettiin sosialismin (kommunismin) murennuttua tarjoavan mahdollisuuksia moninaiselle ja radikaalille mobilisaatiolle, vastakkaisenasettelulle kansalaisyhteiskunnan ja valtion kesken. 2000-luvulla Tarrow ryhtyi soveltamaan teorioitaan itäisessä Euroopassa. Tsveta Petrovan kanssa vuonna 2006 julkaistussa artikkelissa – johon useampikin tutkija viittaa – esiteltiin ”transaktionaalisuuden” käsite. Sitä sovelletaan horisontaalisesti ja vertikaalisesti, ja niin näkyviin tulee eri kansalaisryhmien keskinäinen yhteistoiminta, sekä jonkinasteinen yhteistyö julkisen hallinnon ja politiikantekijöiden kanssa. Tätä kautta myös kansalaisjärjestöt näyttävät palvelujen tuottamisen ohella myös poliittisia vaatimuksia esittävilta ja niitä tukevilta toimijoilta.

Erottelemalla osallistuminen ja aktivismi saadaan esiin tavallisten ihmisten yksilölliset, mikrotason vaikuttamispyrkimykset ja kollektiivinen, mesotason aktivismi. Syvimmin tähän proble-

matiikkaan on perehtynyt Ondřej Císař, joka työstää viisijakoisen typologian vuoden 1993 jälkeisestä, uutistietoihin kertyneistä protesteista Tšekissä. Luokittelut rakentuvat koodauksille protestien tapahtumapaikasta, koosta, toimintarepertuaarista, kohteesta ja vaatimuksista. Císařin mukaan osallistuva aktivismi liittyy Tšekissä paljolti taloudellisiin oikeuksiin paneutuneisiin ammattiyhdistysliikkeisiin, kun taas transaktionaalisessa aktivismissa on monesti kyse ihmisoikeuksista. Radikaalissa, usein kansainvälisesti motivoituneessa aktivismissa, joka saa liikkeelle vain pienen määrän toimijoita, saatetaan turvautua suoraan väkivaltaan. Episodisesta joukkobilisaatiosta tuodaan esimerkiksi poliittisiin eläiteihin kohdistuneita kampanjoita. Typologia on empiirisesti sovellettavissa ja se tuottaa selvästi uudenlaisia tuloksia, ja olisi toivottavaa, että mallia olisi sovellettu laajemmin myös muissa kirjan artikkeleissa.

Toinen uusia näkökulmia avaava valinta on se, että analyysin kohteeksi on otettu sekä ”progressiivinen” että ”konservatiivinen” toiminta. Näin esiin nousee sekä ajankohtaista populistista ja rasistista toimintaa että uudenlaista naistoimintaa. Sukupuolen näkökulmasta itäisessä Euroopassa on yleensä kiinnitetty huomiota avoimen feministisiin liikkeisiin ja hankkeisiin, joissa on kyseenalaistettu perinteinen työnjako, naisten sijoittaminen yksityiselle alueelle ja naisidentiteetit. Tämän aselman seurauksena suuri osa naisten aktivismista on jäänyt ainakin sosiaalisten liikkeiden tutkimuksen ulkopuolelle. Tässä mielessä antoisia ovat Steven Saxonbergin Tšekkiin, Katalin Fábíanin Unkariin sekä Renata Hryciukin ja Elżbieta Korolczukin Puolaan keskittyvät, äitiyden puitteissa tapahtuviin protesteihin ja liikkeisiin kytkeytyvät analyysit.

Temaattisesti kysymykset äitydestä ja suurista perheistä ovat kiintoisia, koska niitä arvioidaan myös mahdollisuusrakenteiden kautta. Oikeistolaisesti tai uskonnollisesti virittyneissä regiimeissä kansalaistoimijoiden on mahdollista löytää liittolaisia myös järjestelmän piiristä, jopa kautta koko puoluekentän. Naisten prenataalien oikeuksien aaltoilu – ennen muuta aborttioikeuksien kaventaminen – on usein toistettu mallitapaus. Vähälle huomiolle on kuitenkin jäänyt liikkeiden toimintarepertuaari. Maternalistiset suurperheyhdistykset saattavat olla ulkoparlamentaarisisissa tomissaan radikaaleja, esimerkkinä Unkarissa rakennettu ihmisketju. Toisin sanoen, myös palveluja tuottavat NGO:t voidaan nähdä ”liikkeessä”.

Menestystä arvioitaessa on syytä tarkastella myös vaatimusten kehystämistä. Puolalaisessa tapauksessa perhe, äitiys ja lastenhoito luontuivat helposti perinteitä elvyttäviin ja perhekeskeisiin trendeihin. Köyhät ja työttömät äidit taas saivat huomata, että puhe taloudellis-sosiaalisista oikeuksista kuului menneeseen maailmaan. Näälälakko vain yllytti neoliberalisteja, jotka kutsuivat protestoijia ”patologisiksi äideiksi” tai ”jälki-kommunistiseksi jätteeksi”.

Fabián on aiemmin keskittynyt naisiin kohdistuvaan väkivaltaan ja kriisikeskuksiin itäisessä Euroopassa. Nyt hän analysoi kotisynnytyksliikkeen ja valtion rajua ja pitkäaikaista vastakkainasettelua entisessä kotimaassaan Unkarissa. Valtion repressiivisyys näyttää jatkuneen myös jälki-sosialistisella kaudella. Toimilistalle voidaan kirjata aktivistin lääkäri-oikeuksien riistäminen, kotiaresti ja kahden vuoden vankilatuoimio. Synnyttäjät ovat puolestaan saattaneet saada kotiinsa ambulanssin ohessa poliisit. Jako miesvaltaisen lääkärikunnan hallitseman ”biomedisiinisen” sairaalasynty-

tyksen ja toisaalta naisvaltaisen kättilökunnan tarjoaman ”holististen” kotisynnytyksen välillä on ollut syvä. Unkarin liike saattoi kuitenkin jälki-sosialistisella kaudella hyödyntää kansainvälisiä verkostoja, niin sanottua ”asianajoaktivismia”, jota on paljon sovellettu itäisessä Euroopassa. Sen turvin avattiin muun muassa vaihtoehtoisia palveluklinikoita. Pioneerinainen on nyt kansainvälisen liikkeen tuella vapautettu, ja lainsäädäntöä lievästi uudistettu niin, että kotisynnytystä ei enää kriminalisoida. Samalla on muutettu sairaaloiden käytäntöjä nais-, lapsi- ja perheystävälliseen suuntaan: synnytyksasennon valinta, vierihoido ja läheisten mukanaolo on periaatteessa mahdollista.

Seksuaalivähemmistöjä koava LGBT-liike saa osakseen kitkerää kritiikkiä. Conor O’Dwyer kertoo kehityskulusta, jossa Tšekki näyttää aluksi edelläkävijältä, sillä se avasi seksuaalivähemmistöjen oikeuksia jo sosialistisella kaudella. Nyt voi kuitenkin puhua jo liikkeen tuhosta. Laajaa liikettä ei enää ole, sillä 1980-luvulla tehdyt strategiset valinnat johtivat suppeaan, lobbaukseen keskittyneeseen ja johtajavaltaiseen pienryhmään, jolle riitti oikeus rekisteröitymiseen. Tasa-arvoinen avioliittolaki ja adoptio-oikeus, saati LGBT-ryhmän asiat ja edut kaikessa moninaisuudessaan, ovat yhä odottamassa ajajaansa. Nykyisen, pienen vaihtoehtoisen ryhmän toimesta ei ainakaan pian päästä poimemalle.

Hätkähdyttäviin ja hälyttäviin artikkeleihin kuuluu myös Nikolay Zakharovin analyysi rodullistamisliikkeestä (*racialization*) Venäjällä. Sen keskiössä ovat kulttuurin, identiteetin ja ryhmäkeskeisen solidaarisuuden kysymykset ja se liittyy läheisesti keskusteluihin populismin, nationalismin ja ihmisvihan yhteyksistä. Jalkapallofanit ja skinheadit kytkeytyvät muuttajavastaiseen

liikkeeseen, jonka tunnuksena on ”Venäjä venäläisille, Moskova moskovalaisille”. Tutkija varoittaa tyytymästä alakulttuurikeskeiseen analyysiin. Hänen mukaansa kyse on yleiseen muutokseen pyrkivästä, toiminnallisesta, usein väkivaltaisesti etnis-rodullisesta ja äärioikeistolaisesta liikkeestä, joka mobilisoi ja verkostoi tavallisia ihmisiä. Tällä hetkellä se organisoii mielenosoituksia ja kulkueita nimenomaan kaukasialaisia vastaan.

Aleh Ivanovin artikkeli Taganka 3 (T3) -ryhmästä historiallisessa Moskovassa tarkastelee paikallista mobilisaatiota, yleisemmin demokratisoitumista. Monivuotinen, nyt vahtikoira-na edelleen elävä liike haastoi business-mieliset kaupunkisuunnittelijat ja poliitikot ja rakensi liikettään asukkaiden oikeuksien puolustamiseksi, itsehallinnon ja julkisen kontrollin nimissä. Julkista puutarhaa ja 1700-luvulla luotua lasten puistoa puolustanut, naisenemmistöinen aktivistijoukko eteni vetoomuksista katujen sulkemiseen, mediatapahtumiin ja oikeussaleihin. Poliittiset vaikutuskanavat ylöspäin olivat rajalliset, koska puolueet olivat itse ylhäältä hallittuja. Vaihtoehdoksi jäi avoimuus alhaalla, ruohonjuuritasolla.

Kerstin Jacobssonin analyysi erilaisista eläinsuojeluliikkeistä Puolassa korostaa resurssien mobilisaation tärkeyttä ja toisaalta liikkeen jakautumista. Eläinten hyvinvointiin keskittyvät toimijat voivat nojata NGO-pohjaan ja tehdä yhteistyötä julkisen sektorin kanssa, mutta hinta on kova: nämä jäsenjoukoltaan suuremmat kansalaisjärjestöt ohjataan hoitamaan palveluita. Eläinten oikeuksiin keskittyvät, vähälukuiset aktivistit haastavat tulkintakehykset, mutta he eivät kykene edistämään asiaansa, koska maatalous- ja eläintuotantosektorien etu on tärkein. Tuloksena on taipumus laittomiin ja väkivaltaisiin tekoihin.

Beyond NGO-ization täyttää tehtävänsä ja kertoo, ettei aktiivisuus itäisessä Euroopassa ole niin vähäistä kuin on väitetty. Toisaalta se osoittaa, etteivät sosiaaliset liikkeet välttämättä edistä ihmisoikeuksia ja demokratisoitumista. Päinvastoin, esiin tulee sekä vanhakantaisuutta että vihaa ja pahuutta. Tutkijoiden on siis katsottava tarkemmin ja uusista näkökulmista. Konservatiivisten, populististen, rasististen ja muukalaisvihamielisten liikkeiden kartoittaminen ja analysointi on nyt mitä ajankohtaisinta kautta Euroopan. VIE-tutkimukselle ko-

kelma esittää vakavan haasteen.

Antologia on varmasti hedelemällisempi julkistamistapa kuin individualistinen kilpailu jornaalimarkkinoilla. Tämä tutkijayhteisö on lisäksi valinnut kaksoisstrategian. Keskusteluja jatketaan sekä erikoisnumerossa (*East European Politics*, 30:3, 2014) että tänä vuonna Routledge-kustantamolta ilmestyvässä antologiassa (2014). Södertörnissä kokoontuvaa yhteisöä kannattaa siis seurata.

Aino Saarinen

Putinin kannatuksen perusteita selvittämässä

Kalle Kniivilä: *Putinin väkeä. – Venäjän hiljainen enemmistö.* Helsinki: Into, 2014. 240 s.

Pohjoiskarjalaislähtöisen, nykyisin Malmössä toimivan *Sydsvenska Dagbladetin* toimittajan Kalle Kniivilän kirja *Putinin väkeä – Venäjän hiljainen enemmistö* ilmestyi ruotsiksi keväällä 2014 ja sai innostuneen vastaanoton. Kirjaa kutsuttiin jopa parhaaksi Ruotsissa julkaistuksi kirjaksi Venäjältä vuosiin. Ennen suomeksi ilmestymistään kirja julkaistiin myös esperantoksi. Kniivilän blogi *diverse* (osaksi myös suomeksi) on Venäjää käsittelevistä blogeista Ruotsin paras. Ruotsissa Venäjä-asiantuntijana toimiminen on kuitenkin helpompaa kuin Suomessa, jo ihan siitä syystä että asiantuntijoita on paljon vähemmän. Suomessa Venäjältä kertovia kirjoja ilmestyy arviolta kymmenkertainen määrä Ruotsiin verrattuna. Tästä huolimatta myös Suomessa kirja huomattiin ja se sai *Kanava*-lehden palkinnon vuoden parhaasta tietokirjasta.

Kirja perustuu kirjoittajan syyskuussa 2013 Venäjälle tekemään matkaan. Hän kävi tapaamassa Putinin kannattajia

Moskovassa, Tšuvassiasissa ja Nižnyi Novgorodissa ja kysymässä, miksi nämä kannattavat Putinia. Kirjoittaja on seurannut Venäjää vuosikymmeniä ja hän toimi myös Kansan Utisten kirjeenvaihtajana (viimeisenä sellaisena) Moskovassa vuosina 1991–1992. Hänellä on vankka kokemus Venäjästä, eikä hän tarvitse kovin paljon tutkijoiden apua Venäjän ymmärtämiseen. Suomessa toimivista tutkijoista ainoa haastateltavaksi päässyt (ja ylipäätään kirjassa mainittu) on Vladimir Gelman.

Kniivilä aloittaa matkansa Moskovasta, johon järjestys on palannut 1990-luvun kaaoksen jälkeen. Hän käy paikoissa, jotka muistaa Neuvostoliiton ajoilta yli 20 vuoden takaa. Nyt ollaan toisessa maassa ja ajassa. Kaupoissa on tavaraa, kirjastossa on mangahuone ja langaton verkko. Poliittinen sorto on valikoivaa, eikä suuri enemmistö sitä juuri huomaa. Moskova ei kuitenkaan ole koko Venäjä. Pienemmillä paikkakunnilla muutos on myös näkyvissä. Uusia urheilutaloja ja asuntoja on rakennettu. Kaikesta huolimatta ihmisten luottamus yhteiskuntajärjestyksen toimivu-

teen on vähäistä: vettä lämmitetään sähköllä silloin, kun kuumaa vettä ei tule; peruutuspeiliin on kiinnitetty videokamera, jonka avulla voi todistaa mitä on tapahtunut, jos onnettomuus sattuu.

Putiniin liitetään vakaus ja elintason nousu, joka 1990-luvun epävakauden ja elintason romahdamisen jälkeen tuntuu kokonaan uudelta ajalta. Putin on osannut vastata kansan odotuksiin ja kansan mielipidetä muokkaa valtion television propagandakoneisto: maa on ulkoisten vihollisten piirittämä. Suuri osa ihmisistä ei kuitenkaan piittaa politiikasta, vaan heille keskeistä on se, että nyt on enemmän rahaa ja että lomalla voi matkustaa Turkkiin tai Egyptiin.

Kniivilän kirja on hyvin kirjoitettu ja sitä lukee melkein kuin romanian. Havainnot ovat tarkkoja ja Kniivilä osaa myös kirjoittaa ne esiin: ”Ahdas, turkoosiksi maalattu pukuhuone harmaine, vastahakoisesti aukeavine kaappeineen on spartalaista mallia. Viemärikaivoa ei lattiassa ole, eikä seinällä peiliä. Peiliä ei ole vessasakaan, eikä edes paperia. [...] Vesihanatkin ovat vuosikymmenien takaista mallia, mutta pienessä suihkuhuoneessa on sentään lämmintä vettä ja lattiakaivo” (s. 97). Ympäristön kuvaus on hyvin yksityiskohtaista, ja ainakin Venäjällä käyneenä niiden perusteella osaa kuvitella millaista Kniivilän käymissä paikoissa on ollut. Tekstiä värittävät myös ironiset huomautukset, joista voi olla montaa mieltä: ”Millä alalla Neuvostoliitto oikein oli maailman paras suurimman osan 1900-lukua? Piikkilangan valmistuksessaako?” (s. 101).

Ehkä ainoa puute on se, että Kniivilä ei tuo esiin kansallisuuskysymystä ja vähemmistöjen asemaa, vaikka yksi hänen matkakohteistaan olikin juuri Tšuvassia ja haastatelluissa oli mukana myös tataareja. Vähemmistökansojen keskuudessa Putinin kannat-